

مطالعات اطلاعاتی؛ ظرفیت‌های علمی و ملاحظات تحقیقاتی

حشمت الله علیزاده^۱

ابراهیم خلیلی^۲

چکیده

تحقیق و پژوهش در اطلاعات همانند سایر رشته‌های علمی، دارای ویژگی‌ها و ملاحظات خاصی بوده که شناخت آن‌ها می‌تواند محققان و علاقه‌مندان به مطالعات اطلاعاتی را در تهیه تحقیقات کاربردی‌تر و کیفی‌تر کمک شایانی نماید. این پژوهش با هدف ایجاد شناخت لازم از ظرفیت‌های علمی خاص نهادهای اطلاعاتی برای انجام تحقیقات و همچنین درک ملاحظات و ویژگی‌های پژوهش در حوزه اطلاعات شکل گرفته است. به دلیل استفاده از روش تفسیری رویکرد کیفی، ابزار گردآوری اطلاعات، فیش برداری است. پس از ارائه چارچوب نظری، یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده سه ویژگی اساسی و محوری مطالعات اطلاعاتی، پنج محدودیت برجسته و مهم برای انجام پژوهش در اطلاعات، هشت ظرفیت و توانمندی خاص سازمان‌های اطلاعاتی به عنوان یک مزیت رقابتی برای نظریه‌پردازی و پژوهش در عرصه اطلاعات، ده ملاحظه مهم برای انجام مطالعات اطلاعاتی و برشمردن مهمترین تفاوت‌های بین مطالعات پژوهشگران داخلی و بیرونی اطلاعات است. «ارائه ملاحظات و چارچوب‌های علمی مطالعات اطلاعاتی در مقاطع تحصیلات تکمیلی مراکز آموزش اطلاعاتی»، «مزید نمودن ملاحظات تحقیقاتی علم اطلاعات به سرفصل‌های درسی مقطع کارشناسی دروسی مانند مبانی اطلاعات» و «برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های علمی به منظور ترویج نظریه‌پردازی در اطلاعات» از مهمترین پیشنهاد‌های سیاستی پژوهش است.

واژگان کلیدی:

مطالعات اطلاعاتی، ظرفیت‌های علمی، ملاحظات تحقیقاتی، سازمان‌های اطلاعاتی.

جستار گشایی

اگرچه جاسوسی و فعالیت اطلاعاتی قدمتی به بلندای تاریخ دارد، اما مطالعات اطلاعاتی به عنوان یک رشته دانشگاهی، امری نوظهور و در حال بلوغ است. این عقب‌افتادگی مطالعات اطلاعاتی، در حوزه آکادمیک تا حدود بسیار زیادی ناشی از این برداشت بوده است که اطلاعات بیشتر یک حرفه است تا یک روش یا رشته علمی، در صورتی که اطلاعات هم به عنوان حرفه و هم به عنوان رشته علمی پذیرفته شده است. اطلاعات، در شکل نوین سازماندهی آن، از اوایل قرن بیستم و اندکی پس از آغاز جنگ نخست جهانی و در طول آن ابداع شد و پس از آن در درجه اول موضوعی مهم از منظر سه حرفه با سابقه یعنی نظامیان، تصمیم‌سازان و دیپلمات‌ها شد. این سه حرفه سوابق زیادی در جمع‌آوری اطلاعات داشتند که عموماً با عنوان دیگری به جای جمع‌آوری از آن‌ها یاد می‌شد، اما این عنوان جدید و مخصوصاً در شکل جدید جنگ‌ها، داشتن آگاهی از دیگران را ضروری می‌سازد (اگرل و تریورتن، ۱۳۹۹: ۵).

تا همین سال‌های اخیر، مطالعات اطلاعاتی از یک مسأله مقطعی مورد توجه چندین متفکر برجسته، به یک رشته دانشگاهی که ارزش ورود به سرفصل‌های دروس دانشگاهی را داشته باشد و مورد بررسی جدی دانشگاهیان قرار بگیرد، تبدیل نشده بود (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۵: ۳۸). اطلاعات به عنوان یک رشته علمی قبل و در طول جنگ جهانی اول، ابتدا در بریتانیا و سپس در سایر کشورهای درگیر در جنگ به وجود آمد. جنگ جهانی دوم (به لحاظ اطلاعاتی) بسیار گسترده بود و انقلابی در برخی ابعاد در اطلاعات ایجاد کرد به طوری که آشنایی با جزئیات آن، بینش مناسبی نسبت به رشته اطلاعات در قرن بیستم و بسیاری از سازمان‌های اطلاعاتی ایجاد می‌نماید. درک روزافزون از اطلاعات موجب تقویت پژوهش‌های اطلاعاتی در میان پژوهش‌گران آکادمیک و خصوصی شد و البته تأثیرات مستقل این تحول بر روی پژوهش‌گران رسمی آژانس‌های اطلاعاتی نیز نباید از نظر دور بماند. این تحول باعث کسب اطلاعات مفصل و کاملی از پرسنل و آژانس‌های بازمانده از جنگ سرد گردید و زمینه‌ای برای مطالعات مقایسه‌ای میان آژانس‌های اطلاعاتی، مدیریت اطلاعاتی و حتی سیستم‌های اطلاعات ملی کشورهای مختلف ایجاد کرد (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۵۸). پایان جنگ سرد با افزایش علاقه به امکان به دست آوردن یک نظریه برای اطلاعات مصادف شد. دهه ۱۹۸۰ شاهد طبقه‌بندی قابل توجه پرونده‌های اطلاعاتی جنگ دوم جهانی در بریتانیا و ایالات متحده بود که از جمله شامل اسناد مربوط به اطلاعات سیگنالی زمان جنگ و بایگانی تقریباً کامل دفتر سرویس‌های استراتژیک بود. دانشگاهیان در دو سوی اقیانوس اطلس ناگهان با شواهد بیشتری برای کار بر روی آن مواجه شدند و فعالان عرصه اطلاعات می‌توانستند به مثال‌های سابق از فعالیت‌ها و ساختارهای اطلاعات اشاره کنند تا نکات کلی مربوط به این رشته را نمایش دهند (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۵: ۸۵).

مطالعات اطلاعاتی در غرب سابقه‌ای نزدیک به ۵ دهه دارند. پیشرو مطالعات اطلاعاتی در غرب، ایالات متحده با فعالیت‌های ابتدایی «شرمن کنت»^۱ در دهه ۱۹۵۰ است. اهمیت آثار و اقدامات کنت در پژوهش‌های اطلاعاتی غرب را میزان ارجاعاتی که به نوشته‌های او داده‌اند، مشخص می‌کند. علاوه بر آن تأسیس «مدرسه مطالعات اطلاعاتی کنت» در سازمان سیا، نیز نشان دهنده نقش این فرد در نظریه‌پردازی اطلاعاتی است. تا اواخر دهه ۱۹۸۰ که دهه تولد نشریات اطلاعاتی است، مطالعات اطلاعاتی کاملاً درون سازمانی بوده است. اما از دهه ۸۰ به بعد به طور نسبتاً همزمان در هر دو صحنه درون سازمانی و برون سازمانی (توسط محققان عمدتاً غیراطلاعاتی) پیگیری شده و بیشتر مطالعات آن‌ها حالت تاریخ‌نویسی و گاه شماری دارد. در نگاه اول به نظر می‌رسد که مطالعات اطلاعاتی نیز همچون سایر رشته‌های علمی مبتنی بر دیدگاه‌های غربی باشد. اما سابقه نزدیک به ۳ دهه مطالعات اطلاعاتی در ایران نشان می‌دهد که این رشته در ایران (و احتمالاً سایر کشورهای در حال توسعه مانند ترکیه) نیز پیشرفت‌ها و نوآوری‌های مهمی از خود برجای گذاشته است.

در حال حاضر در برخی از دانشگاه‌های غربی مانند ابریستویث^۲ بریتانیا کرسی مطالعات اطلاعاتی تأسیس شده و پژوهش‌گران مطرح دانشگاهی این کشورها در حوزه مطالعات اطلاعاتی فعالیت می‌کنند. امروزه مطالعات اطلاعاتی در دوران گذار از مطالعات سنتی و پیشا علمی به سوی مطالعات روش‌مند و نظام‌مند قرار دارد و از گسترش قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌باشد. به گونه‌ای که می‌توان گفت با توجه به مرزهای مشخص موضوعات اطلاعاتی با موضوع مطالعه سایر علوم، تلاش‌های یک دهه آخر (چه در ایران و چه در غرب) در حال شکل دادن به یک رشته مستقل مطالعات اطلاعات است.

عامل تحریک کننده مطالعات اطلاعاتی در ایران، تحولات سیاست داخلی از اواسط دهه ۱۳۷۰ به بعد و افزایش تهدیدات امنیت ملی کشور در سال‌های اخیر بوده است. با این حال هنوز هم مطالعات اطلاعاتی ایران، از کمبود توجه علمی و دانشگاهی رنج می‌برد و به نظر می‌رسد که تأسیس کرسی‌های مطالعات اطلاعاتی در برخی دانشگاه‌های کشور و توسعه ارتباطات علمی مراکز اطلاعات با مراکز تحقیقاتی بیرونی محرک مناسبی برای رشد و توسعه آن باشد (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۴۴۱). اگر چه بعد از انقلاب به ویژه دهه‌های ۸۰ و ۹۰، تحقیقات، متون و مطالعات مناسبی در کشور پیرامون اطلاعات صورت پذیرفته است و مراکز علمی و دانشگاهی مرتبط با این حوزه تلاش‌های موثری داشته‌اند اما همچنان دغدغه‌های زیادی پیرامون اثربخشی و مطلوبیت مطالعات و تحقیقات صورت گرفته وجود دارد. به نظر محقق مهم‌ترین مشکل مطالعات اطلاعاتی در کشور، عدم شناخت صحیح، جامع و مناسب پژوهشگران، محققان و دانشجویان عرصه اطلاعات از ویژگی‌های علمی این حوزه و ملاحظات تحقیقاتی

1. Sherman Kent

2. Aberystwyth

پیرامون اطلاعات برمی‌گردد؛ لذا مسئله اساسی این پژوهش، در واقع مسئله شناخت از مطالعات اطلاعاتی برای جامعه پژوهشگران اطلاعات است؛ لذا سوالات این پژوهش در راستای افزایش درک از ویژگی‌ها و ملاحظات مطالعاتی اطلاعاتی، عبارتند از:

۱. ویژگی‌های محوری و بنیادین مطالعات اطلاعاتی چیست؟
 ۲. مهمترین ضعف‌های مطالعات اطلاعاتی کدامند؟
 ۳. ظرفیت‌های خاص سازمان‌های اطلاعاتی برای انجام تحقیقات اطلاعاتی چیست؟
 ۴. ملاحظات تحقیقاتی در مطالعات اطلاعاتی کدامند؟
 ۵. چه تفاوت‌هایی بین مطالعات پژوهشگران درونی و بیرونی اطلاعات وجود دارد؟
- ضرورت این پژوهش در سطح عام و کلان، به ضرورت توفیق نهادهای اطلاعاتی کشور در حفظ و امنیت نظام از طریق موفقیت در عرصه‌های مختلف از جمله حوزه‌های تحقیقاتی، مطالعاتی و نظریه‌پردازی برمی‌گردد؛ اما در سطح خرد، برای کشف حقایق و واقعیت‌های هر حوزه علمی، نیاز است نگاه تخصصی به آن حوزه برای مطالعه، پژوهش و جستجوگری علمی وجود داشته باشد تا آن رشته علمی بر اساس ملاحظات و ویژگی‌های خاص خود مورد مطالعه قرار گیرد. مطالعه اطلاعات نیز به عنوان یک رشته علمی نوپا که بیشتر از چند دهه سابقه آکادمیک به همراه ندارد دارای مجموعه‌ای از خصوصیات مختلف است که ضرورت دارد مورد واکاوی قرار گیرد. مطالعه این مباحث می‌تواند برخی از زوایا، گلوگاه‌ها و روش‌های مطالعه اطلاعات را برای علاقه‌مندان پژوهش در این حوزه مشخص نماید. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در تأیید همین مطلب پیرامون مطالعات اطلاعاتی می‌فرمایند: «یک نکته‌ای که امروز خوشبختانه ... محقق شده، لکن در عین حال توصیه‌اش لازم است، لزوم کارهای عمیق، پایه‌ای و درازمدت ... است» (کمیتة ولایت و اطلاعات، ۱۳۹۹: ۶۹).

اهمیت این پژوهش به دلیل اهمیت روز افزون اطلاعات، به عنوان یک رشته علمی بااهمیت در مجامع دانشگاهی است. پاتاک^۲ (۱۳۸۷: ۱۱)، معتقد است: «در کشورهای توسعه یافته برخورد از دموکراسی، محافل دانشگاهی، علم و فناوری و از جمله اعضای سازمان‌های پژوهشی استراتژیک، برای پاسخ به صدای امنیت ملی که قطعاً وقت آن‌ها را صرف خود می‌کند به خود می‌بالند». از سوی دیگر اهمیت این پژوهش به اهمیت انجام تحقیقات مناسب و اثربخش در جامعه اطلاعاتی برای توفیق هر چه بیشتر نهادهای اطلاعاتی کشور نیز اشاره دارد. مقام معظم رهبری پیرامون اهمیت مطالعاتی اطلاعاتی برای جامعه اطلاعاتی کشور می‌فرمایند: «از ابزارهای پیشرفته استفاده کنید و حتی‌المقدور آن‌ها را بسازید. از دانش این رشته، حداکثر استفاده را بکنید. دانشکده شما (فارابی) حقیقتاً مرکز دانش و اطلاعات و تحقیقات باشد. جوان‌ها یاد

۱. دیدار با وزیر و معاونان وزارت اطلاعات، ۱۳۷۶/۱۰/۰۹.

2. Patak

بگیرند، اساتید زحمت بکشند و محققان پژوهش کنند. امروز اطلاعات یک علم پیشرفته است^۱.

در بررسی پیشینه تحقیقاتی، پژوهشی که به صورت مشخص تمامی ابعاد مورد بررسی این مقاله را مورد واکاوی قرار داده باشد یافت نشده است. بیشتر تحقیقات موجود سطح جامعه اطلاعاتی، از جمله تحقیقات نادى و همکاران (۱۳۹۷)، مهدى‌زاده (۱۳۸۷)، رشیدزاده (۱۳۸۳)، مقدم (۱۳۹۸)، جلیلیان (۱۳۹۰) و غنچى (۱۳۹۲)، نادى و خلیلى (۱۳۹۵) و خلیلى و فتحى‌شهرى (۱۳۹۹) به موضوع آموزش‌های اطلاعاتی پرداخته‌اند. کتاب بسیار وزین «آراء و نظریه‌ها در اطلاعات» نیز که توسط علیخانی (۱۳۹۴) در دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی انتشار یافته است بیشتر به نظریات و چارچوب‌های علمی اطلاعات پرداخته است. البته در برخی متون جامعه اطلاعاتی از جمله کتب «رویکردهای نو در مطالعات اطلاعاتی» و «نظریه و روش در اطلاعات» که به ترتیب طی سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ منتشر شده است و همچنین مجموعه مقالاتی که در قالب کتاب «اطلاعات به مثابه علم؛ درآمدی آینده‌پژوهانه بر مطالعات اطلاعاتی» به اهتمام میرمحمدی (۱۳۹۲) و توسط پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی منتشر شده است به برخی از ملاحظات مطالعات اطلاعاتی پرداخته شده است.

روش پژوهش

در این مطالعه از روش تفسیری که از سنت‌های پژوهش کیفی است استفاده شده و تلاش گردیده است با مطالعه، برداشت و استنتاج از متون موجود، پاسخ سوالات پژوهش داده شود. این پژوهش از فیش‌برداری به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات بهره گرفته است، ضمن اینکه مشاهده تجربی و عینی محقق در نگارش و تحلیل‌های پژوهش نقش بسزایی داشت. کلیه متون و تحقیقات پیرامون «مطالعات اطلاعاتی»، به عنوان جامعه آماری لحاظ شده و تلاش گردید متون و تحقیقات برجسته (در دسترس) به عنوان حجم نمونه مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد. از گونه‌گیری هدفمند «نظریه مدار یا سازه عملیاتی»^۲ به عنوان یکی از انواع روش‌های گونه‌گیری رویکرد کیفی بهره گرفته شده است. این روش نمونه‌گیری زمانی به کار برده می‌شود که هدف تحقیق، کسب آگاهی در زمینه تجلیات واقعی سازه‌های نظری بوده و پژوهشگر قصد دارد از طریق تحقیق در چگونگی بروز این سازه، فهم عمیق‌تری را از این سازه کسب نماید (گال و همکاران^۳، ۱۳۹۳: ۲۹۴). تحلیل داده‌های کیفی مستلزم سازماندهی اطلاعات و تقلیل داده‌ها است. تحلیل در تحقیق کیفی یک روند تقریبی متوالی است که در تمام زمان اجرای تحقیق، انجام می‌پذیرد (دلور، ۱۳۹۳: ۲۲۷). تحلیل سؤالات باز در پژوهش کیفی، از طریق مقوله‌بندی یا دسته‌بندی انجام می‌گیرد (گال و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۵۳). در این پژوهش از روش «تحلیل موضوعی»^۴ برای سازماندهی اطلاعات و پاسخ به سؤالات استفاده شده است. در تحلیل موضوعی، وظیفه محقق شناسایی تعداد محدودی از موضوعات

۱. دیدار با فرماندهان سازمان حفاظت اطلاعات ارتش، ۱۳۷۹/۰۴/۲۲.

2. Theori- based or operational construct sampling

3. Gall Meredith D & Borg Walter R & Gall Joyce P

4. Thematic Analysis

است که به‌طور مناسب منعکس‌کننده اطلاعات متنی هستند. تحلیل موضوعی یک روش برای شناسایی، تحلیل و گزارش در خصوص قالب‌های موجود (تم‌ها) در داخل داده‌ها می‌باشد (موگاشوا^۱، ۲۰۱۴: ۱۰۹).

مفاهیم و مبانی نظری

۱. مفاهیم و اصطلاحات

اطلاعات: لاکوئر^۲ معتقد است: تمام کوشش‌هایی که برای ارائه تئوری‌های مشخص در مورد اطلاعات انجام شده، بی‌نتیجه مانده است (مهدی‌زاده و جوادی، ۱۳۸۷: ۲۲۳)؛ اما اطلاعات را در ساده‌ترین شکل، می‌توان داده‌های پردازش شده توصیف کرد (مک‌داوئل^۳، ۱۳۹۴: ۴۱). «شرمن کنت» یکی از اصلی‌ترین محققان حوزه «مطالعات اطلاعاتی» در ایالات متحده و جهان و مؤلف اثر ماندگار «اطلاعات استراتژیک برای سیاست خارجی آمریکا» است که «تعریفی سه‌وجهی از اطلاعات»^۴ ارائه می‌دهد. وی اطلاعات را این‌گونه تعریف می‌نماید: «اطلاعات، آن‌گونه که من درباره آن نوشتم، آگاهی (یا شناختی) است که افراد نظامی و غیرنظامی بلندمرتبه ما به‌منظور حفظ رفاه ملی، باید داشته باشند». وی «اطلاعات» را شامل «انواع خاصی از اخبار، فعالیت‌ها و سازمان‌ها»^۵ معرفی می‌نماید (رضایی و پرتو، ۱۳۹۷: ۳۱۳) و (اسکات و جکسون^۶، ۱۳۸۸: ۳). چگونگی تعریف اطلاعات ضرورتاً مقتضیات رهیافت‌های پژوهشی و نگارش در باب موضوع را تعیین می‌کند. تعریف کلاسیک از اطلاعات، به سه معنای کاربرد واژه اطلاعات از سوی علاقه‌مندان و دست‌اندرکاران این موضوع اشاره می‌کند. آگاهی، نوع سازمانی که این آگاهی را ایجاد می‌کند، و فعالیت‌هایی که سازمان مذکور انجام می‌دهد (علیخانی، ۱۳۹۴: ۱۶).

مطالعات اطلاعاتی: منظور توصیف، شناسایی، تبیین و تفسیر پدیده‌های اطلاعاتی و رفتارهای اطلاعاتی آن دسته از کنش‌گرانی است که اقدام به فعالیت‌های اطلاعاتی می‌نمایند (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۹).

۲. مطالعات اطلاعاتی

مطالعات اطلاعاتی به عنوان یک حوزه مطالعاتی دانشگاهی، ضمن پرداختن به ماهیت وابسته اطلاعات و نظریه‌پردازی در مورد متغیرهای موثر بر آن، به نقش اطلاعات به عنوان متغیری مستقل و جایگاه آن در شکل‌گیری و دگرگونی سایر پدیده‌ها نیز توجه می‌کند. اصول اولیه مطالعات اطلاعاتی و بسیاری از موضوعات اطلاعاتی مورد مطالعه در کشورها و بسترهای سیاسی- اجتماعی متفاوت، کاملاً یکسان هستند و همین مسئله نشان‌دهنده امکان فراگیری مسائل و نظریات در حوزه مطالعات اطلاعاتی است (نورمحمدی، ۱۳۹۵: ۹).

اطلاعات اساساً اخباری در مورد فعالیت انسان است، هر چند در بعضی مواقع، شناخت محیط،

1. Mogashoa

2. Lakuer

3. McDowell

4. Three – part description of intelligence

5. certain kinds of information, activities & organizations

6. Scott & Jackson

خاک، آب و هوا و مسائل مادی مخفیانه و زیرزمینی نیز بخشی از اطلاعات محسوب می‌شوند. سازمان‌ها، گروه‌ها یا افرادی که به عنوان ذینفع شناخته شده‌اند، باید مورد مطالعه و دسترسی قرار گیرند (پاتاک، ۱۳۸۷: ۱۱۱). پژوهش‌گران اطلاعاتی غالباً با رفتارهای اطلاعاتی دولت‌ها در واکنش به یکدیگر سروکار خواهند داشت. البته این بدان معنی نیست که فعالیت‌های اطلاعاتی در انحصار دولت‌ها بوده و دیگر کنش‌گران نقشی در این رفتارها ندارند. مطالعات اطلاعاتی در بسیاری از مواقع با پدیده‌هایی مواجه می‌شود که ناشی از رفتارهای اطلاعاتی بازیگرانی غیر از دولت است. اساساً تکیه بر رفتارهای بازیگران مختلف یکی از معیارهایی است که می‌توان براساس آن رویکردهای مختلف به مطالعات اطلاعاتی را از یکدیگر باز شناخت. با وجود این، مطالعات اطلاعاتی، تاکنون تمایل غیرقابل انکاری به بررسی انحصاری رفتارهای اطلاعاتی دولت‌ها داشته و به نظر می‌رسد همچنان نیز به این رویه ادامه خواهد داد. از همین روی، پژوهش‌های انجام شده در این رشته به شدت تحت تأثیر نظریه‌پردازی‌های سایر رشته‌های دانشگاهی معطوف به دولت، به ویژه علوم سیاسی و زیرشاخه‌های آن بوده است. البته تأثیرپذیری مطالعات اطلاعاتی از علم سیاست صرفاً ناشی از تمایل یا رویکرد پژوهش‌گران اطلاعاتی نبوده و ریشه‌های عمیق‌تر آن را باید در ماهیت، نقش و جایگاه نهادهای اطلاعاتی بازجست (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۹).

اگر سیاست را علم قدرت و نقش نهادهای اطلاعاتی را شناسایی پنهانی منابع و افراد دارای قدرت، روش‌های کسب قدرت و مداخله در نحوه توزیع این منابع دانست، آن گاه می‌توان گفت مطالعات اطلاعاتی در واقع بررسی رابطه میان قدرت، شناخت و پنهان‌کاری است. به طور خاص، این مطالعات به روابط میان انواع خاصی از قدرت و انواع خاصی از شناخت می‌پردازد. مطالعات اطلاعاتی برآنند تا ضمن شناسایی منابع شناخت و نقش نهادهای اطلاعاتی در کسب، حفظ و افزایش این ارزش، تأثیر آن بر قدرت دولت‌ها را تبیین کنند. با نگاهی به ساختارهای اطلاعاتی کشورهای مختلف، این نتیجه حاصل می‌شود که سازماندهی این نهادها مبتنی بر نقش آن‌ها در کسب شناخت (کارکرد جمع‌آوری اطلاعات)، حفظ شناخت موجود (کارکرد ضد اطلاعات)، مداخله در توزیع ارزش‌ها (کارکرد اقدام پنهان) و به طور کلی افزایش شناخت منجر به قدرت ملی، مهندسی شده‌اند. بدین ترتیب دلیل تأثیرپذیری مطالعات اطلاعاتی از علوم سیاسی و زیرشاخه‌های آن مشخص می‌شود. همان طور که دونوان^۱ می‌گوید: اطلاعات پدیده وابسته و شریک کوچک سیاست است؛ بنابراین می‌توان دلایل تأثیرپذیری مطالعات اطلاعاتی از مطالعات سیاسی و زیرشاخه‌های آن را وابستگی موجودیت نهادهای اطلاعاتی به رفتارهای دولت (به عنوان مهمترین نهاد سیاسی) و ماهیت سیاسی این نهادها به عنوان سوره مطالعاتی پژوهش‌های اطلاعاتی دانست. (همان: ۱۲).

از سوی دیگر، موضوع مطالعاتی و پژوهشی در مطالعات اطلاعاتی شامل تمام پدیده‌های مربوط

به عناصر تعریف اطلاعات است. سیاست‌های اطلاعاتی، شیوه‌های انجام فعالیت‌های اطلاعاتی، تأثیر اطلاعات بر سایر حوزه‌های زندگی مدرن بشری (سیاست، اجتماع، فرهنگ، امنیت و روابط بین‌الملل)، تأثیر دیگر متغیرها بر اطلاعات و تاریخچه فعالیت‌های اطلاعاتی در حوزه مطالعات اطلاعاتی قرار می‌گیرند.

با این حال، چون اطلاعات پدیده‌ای وابسته به سیاست است و به عنوان ابزار سیاست در جهت حفظ و کسب قدرت و امنیت مورد استفاده قرار می‌گیرد، باید گفت مطالعات اطلاعاتی نیز بخشی از پازل شناختی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل به شمار می‌آیند. در واقع، هستی‌شناسی و دستور کار پژوهشی مطالعات اطلاعاتی برآمده از دستور کار پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل است. مطالعه ساختار، سیاست‌ها و کارکردهای سازمان‌های اطلاعاتی، در واقع مطالعه نهادهای کشورداری و حکومت‌داری است که بخشی از دستور کار علوم سیاسی و سیاست‌گذاری عمومی هستند. مطالعه نقش سازمان‌های اطلاعاتی در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری‌های ملی (مانند سیاست خارجی و امنیتی) در عمل کمک به حل معمای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در دولت است؛ بدین ترتیب، به نظر می‌رسد مطالعات اطلاعاتی بخشی از مطالعات سیاسی و بین‌المللی است که به ترتیب در سطوح تحلیل داخلی و بین‌المللی به بررسی کنش‌های پنهانی کنش‌گران، کنش‌گران پنهان کار و واکاوی بعد اطلاعاتی پدیده‌ها می‌پردازد (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۱۸).

شکل ۱: ملاحظات اساسی در شناخت مطالعات اطلاعاتی

۳. ویژگی‌های مطالعات اطلاعاتی

شاید مهمترین ویژگی حوزه مطالعه اطلاعات این است که «نظریه اطلاعات هنوز جدید است» و بنابراین می‌توان انتظار حداقل دو تحول را در این حوزه داشت: نخست این که خود نظریه‌ها باید کامل‌تر شوند و بیان آن‌ها استوارتر شود و گستره بیشتری از فعالیت‌ها و ساختارهای اطلاعاتی را پوشش دهند. دوم این که دانشگاهیان بیشتری در حوزه اطلاعات شروع به مطالعه اسناد تاریخی و نیز تحولات جاری خواهند کرد تا فرضیات و نظریات پیوسته به آن‌ها را تصدیق کرده یا این که به چالش بکشند. به این ترتیب، بارقه‌های خرد و اجماع موجود در چشم‌انداز نظرات و مباحثات بر سر نظریه اطلاعات می‌تواند روزی به تمرکز بر دانشی واقعی منجر شود (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۵: ۱۰۱)؛ اما طبیعی است که هر علمی برای خود ویژگی‌هایی دارد که علم اطلاعات جدای از آن نیست. چند ویژگی برای علم اطلاعات عبارتند از:

۱. ماهیت علم اطلاعات بین‌رشته‌ای است؛
 ۲. علم اطلاعات دارای موضوع کاملاً مشخصی به نام «اطلاعات» است که آن را از دیگر رشته‌های علمی جدا می‌کند؛
 ۳. علم اطلاعات یک حوزه معرفتی مجزا است ولی در برخی جنبه‌هایش با بعضی رشته‌های علمی دیگر نظیر ارتباطات، سیاست، جامعه‌شناسی، روانشناسی و ... در ارتباط نزدیک است؛
 ۴. از نقطه نظر دامنه و قلمرو، علم اطلاعات در عین حال که دارای مرزهای مشخصی است و آن را از سایر علوم جدا می‌کند ولی قلمرو آن از چنان گسترده‌گی برخوردار است که حوزه‌های علمی و معرفتی متعددی را در برمی‌گیرد (اقتباس از شعبانی و چشمه‌سهرابی، ۱۳۸۶: ۱۶).
 ۵. یکی دیگر از ویژگی‌های مطالعات اطلاعاتی، عدم انسجام و اجماع معنایی در تعریف واژگان تخصصی مورد استفاده جامعه علمی و عملی آن است. به عنوان مثال، عملیات پنهان، عملیات اطلاعاتی، اقدام پنهان و عملیات مخفی، واژگان هم‌پیوندی هستند که معمولاً در ادبیات اطلاعاتی در کنار یکدیگر و در بسیاری از موارد به جای هم مورد استفاده قرار می‌گیرند. نگاهی به تعاریف ارائه شده از این واژگان در فرهنگ‌های اطلاعاتی نیز نشان‌دهنده همپوشانی مفهومی و در عین حال ناتوانی در تفکیک مرزهای مفهومی این واژگان است (صالحی، ۱۳۹۵: ۳۳).
- قطعاً این پیشنهاد هرمان (۲۰۱۲) درست است که تحقیقات میان رشته‌ای اطلاعات با رشته‌های روانشناسی، تئوری سازمانی و مدیریت، انسان‌شناسی فرهنگی، نظریه‌های اقتصادی در مورد عدم قطعیت و اطلاعات ناقص، و تئوری تصمیم‌گیری مفیدتر خواهد بود؛ زیرا همه این‌ها منجر به کشف فرضیاتی می‌شود که برای رفتار سازمان‌های اطلاعاتی و افسران‌شان کاربردی است (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۵: ۷۶).

امروزه حوزه اطلاعات نیز همانند سایر رشته‌های علمی، نیازمند نظریه‌پردازی و رشد و گسترش علمی است. همان‌گونه که قبلاً اشاره شده است در این راستا در چند دهه گذشته به ویژه قرن بیست و یکم، تلاش‌های زیادی در داخل و خارج از کشور صورت پذیرفته است. نظریه‌ها ممکن است از طریق دو روند استقرایی (مشاهده واقعیت‌های بیرون) و یا قیاسی (برگرفته از دیگر ساخت‌های نظری) ساخته شوند. با این حال به نظر می‌رسد که منشاء نظریه‌پردازی اطلاعاتی پنج حوزه زیر هستند:

۱. تحولات واقعی دنیای اطلاعات: یکی از مهمترین منابع استقراء، مشاهده روزانه تحولات دنیای واقعی اطلاعات است. مشاهده دنیای تحولات اطلاعاتی، جستجوی بی‌نظمی‌ها یا مشکلات، می‌تواند منجر به یافتن دلایل و علت‌های برخی از وقایع گردد؛
۲. نظریه‌پردازی براساس مرور ادبیات موجود: نقد و ارزیابی متون موجود در رشته اطلاعات نیز می‌تواند منبعی برای نظریه‌پردازی باشد. البته منظور از نقد و ارزیابی صرفاً مرور کتاب‌شناسی آثار موجود یا ارائه خلاصه‌ای از آن‌ها نیست، بلکه هدف از آن جستجوی نقاط ضعف و محدودیت‌های منابع نظری موجود در پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و مسائل مطرح در رشته است؛
۳. گونه‌برداری نظری از سایر رشته‌ها: نظریه جدید ممکن است ریشه در تأثیرپذیری پژوهش‌گر از تحولات نظری سایر رشته‌ها داشته باشد. در واقع از آنجایی که علوم انسانی و اجتماعی به شدت در هم تنیده‌اند، دانشجویان اطلاعات ممکن است بتوانند از محصولات نظری تمام علوم انسانی برای نظریه‌پردازی در اطلاعات استفاده کنند. حتی ممکن است آثار داستان‌نویسان، شعرا و هنرمندان نیز ایده‌ای جدید برای نگاهی متفاوت به دنیای اطراف در اختیار پژوهش‌گر قرار دهند؛
۴. تجربیات شخصی پژوهش‌گر: تجربیات شخصی پژوهش‌گران بانک اطلاعاتی مناسبی برای استقراء در مورد جهان اطراف به شمار می‌آیند. این موضوع به ویژه در رشته اطلاعات که بخش قابل توجهی از پژوهش‌گران آن افسران اطلاعاتی سابق (به ویژه در پژوهش‌های درون سازمانی) بوده‌اند، جایگاه مهمتری دارد؛
۵. مطالعات مقایسه‌ای: مقایسه پدیده‌های هم‌سنخ در مکان‌ها و زمان‌های مختلف، همواره منبعی برای شناخت علمی محسوب شده است. به عنوان مثال برای مشخص کردن تأثیر سیاست خارجی کشورها بر سازمان‌های اطلاعاتی، می‌توان سازمان‌های اطلاعاتی دو کشوری را که از توانایی ملی تقریباً همسانی برخوردارند، اما سیاست خارجی آن‌ها متفاوت است، انتخاب و وضعیت سازمان‌های اطلاعاتی در هر یک از آن‌ها را بررسی نمود. نتیجه پژوهش، در صورت رعایت تمام معیارهای مطالعات مقایسه‌ای منجر به روشن شدن چگونگی تأثیر انواع سیاست خارجی بر سازمان‌های اطلاعاتی خواهد شد (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۴۳۹).

۴. ضعف‌های مطالعات اطلاعاتی

با وجود پیشرفت‌های به ویژه قرن فعلی در حوزه علم اطلاعات، مطالعات اطلاعاتی همچنان در آغاز روند خود بوده و دوران کودکی خود را سپری می‌نمایند. هرچند که مطالعات اطلاعاتی در امریکا، با گرده‌برداری از روش‌های علوم اجتماعی، گام‌های بلندی به سمت علمی شدن و هویت بخشی به عنوان یک رشته مستقل دانشگاهی برداشته است، اما این رشته هنوز از فقر شدید در عرصه نظریه‌پردازی رنج می‌برد. با توجه به آن که فرآیند تکامل و بلوغ سایر رشته‌های هم‌پیوند اطلاعات مانند علوم سیاسی و روابط بین‌الملل وابسته به نظریه‌پردازی بوده است، به نظر می‌رسد توسعه نظریه‌پردازی در مطالعات اطلاعاتی نیز مهمترین عامل در تکامل و استقلال نسبی این رشته مطالعاتی باشد. در واقع فقدان نظریه و نظریه‌پردازی در اطلاعات یکی از عوامل عقب‌ماندگی این رشته به شمار می‌آید و توسعه این رشته مستلزم نظریه پردازی است.

مطالعات اطلاعاتی باید به دنبال شناسایی کنش‌گران اطلاعاتی، پدیده‌های اطلاعاتی و ساختارهای اطلاعاتی و مطالعه رفتارهای آن‌ها باشد. پاسخ به این پرسش‌ها نیازمند وجود چشم‌انداز نظری (نظریه) است و از آنجایی که در حال حاضر ضعف نظریه‌پردازی در اطلاعات وجود دارد، ارائه پاسخ مناسب به این پرسش‌ها نیز مشکل است. در حال حاضر تنها یک نظریه جامع در مطالعات اطلاعاتی وجود دارد که عبارت است از «وابستگی اطلاعات به سیاست». براساس این نظریه، دولت‌ها تنها کنش‌گران اطلاعاتی شایسته پژوهش‌اند. در واقع موضوع و هدف مطالعات اطلاعاتی در این چشم‌انداز تبیین و فهم رفتار رهبران و جامعه دشمن است. استلزامات روشی این نظریه در مطالعات اطلاعاتی نیز، گرده‌برداری از روش‌های علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و مطالعات امنیتی است.

در سال‌های اخیر تمام پژوهش‌های اطلاعاتی از چشم‌انداز دولت محور انجام شده‌اند. از آنجایی که مطالعات اطلاعاتی به شدت متأثر از مطالعات علوم سیاسی و بین‌المللی قرار دارد، پژوهش‌های برون سازمانی آن دسته از پدیده‌ها و کنش‌گرانی را مطالعه می‌کنند که نقش مهمی در مطالعات سیاسی و بین‌المللی (که به شدت دولت محورند) داشته‌اند. حتی پژوهش‌های متأثر از این چشم‌انداز نظری کلان (وابستگی اطلاعات به سیاست) نیز به دلیل فقر در نظریه‌های خرد و میان برد اطلاعاتی، دچار مشکل هستند. پژوهش‌های درون سازمانی براساس نیازهای سازمان (به عنوان یک ساختار وابسته به دولت) عمل می‌کنند و رفتارهای اطلاعاتی دولت‌های دیگر یا آن دسته از بازیگران غیردولتی که منجر به تهدید امنیت اطلاعاتی کشور شده است را بررسی می‌کنند. این پژوهش‌ها که به دلیل دسترسی به منابع با کیفیت‌تر و دارا بودن چشم‌انداز اطلاعاتی ناب، ستون فقرات تحقیقات اطلاعاتی به شمار می‌آیند، هیچ‌گاه بر نظریه‌پردازی متمرکز نبوده‌اند و بیشتر به بررسی پدیده‌های خاص اطلاعاتی که موجب بروز تهدید، فرصت یا

خطر می‌شوند، پرداخته‌اند. اساساً هدف اطلاعات دادن بینشی به تصمیم‌گیران در خصوص وقایع خاص و جزئی در دنیای واقعی است. از این رو روش‌ها و روش‌شناسی این تحقیقات بیشتر کاربردی هستند. در نتیجه تفاوت‌هایی میان پژوهش‌های اطلاعاتی (به ویژه پژوهش‌های درون سازمانی) و پژوهش‌های علمی در علوم اجتماعی وجود دارد (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۴۴۳).

از مهمترین زمینه‌های ضعف برای مطالعات اطلاعاتی، نبود منابع بایگانی به عنوان مانع اصلی بر سر راه پژوهش درباره تاریخ اطلاعات است. به غیر از سازمان سیا و چند سازمان اطلاعاتی دیگر، غالب سازمان‌های اطلاعاتی جهان از غیرطبقه کردن پرونده‌های خود مصراً خودداری می‌کنند (اسکات و جکسون، ۱۳۸۸: ۵۰). مارک فیثیان^۱ (۲۰۱۲) بیان می‌کند: «موضوعات مطالعات اطلاعات راه طولانی را در بیست سال گذشته طی نموده است»، اما نسبت به سایر حوزه‌های مرتبط علوم اجتماعی، هنوز راه زیادی برای توسعه بیشتر وجود دارد. در نتیجه تمام کسانی که به این حوزه علاقه دارند باید در ترسیم مسیر آینده کمک نمایند (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۵: ۷۸). در داخل کشور نیز به ویژه در دو دهه گذشته تلاش‌های خوبی صورت گرفته اما هنوز راه طولانی باقی مانده است.

۵. ظرفیت‌های تحقیقاتی خاص سازمان‌های اطلاعاتی

سازمان‌های اطلاعاتی از امکانات، تجهیزات و ظرفیت‌های مناسب و بعضاً منحصربه‌فردی برای تحقیق و مطالعه پیرامون علوم اطلاعاتی و تولید علم بومی برخوردار هستند. اهم این ظرفیت‌ها عبارتند از: مساله‌شناسی: سازمان‌های اطلاعاتی به واسطه نقش شناختی خود، از بسیاری از مسائل و تنگناهای کشور مطلع هستند. این سازمان‌ها با استفاده از کارکرد جمع‌آوری و نقش نظارتی می‌توانند مسائل داخلی و خارجی کشور را شناسایی کنند. از سوی دیگر، چون سازمان‌های اطلاعاتی بومی‌ترین نهادهای کشور هستند، بدین معنی که تمام ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی بومی جوامع به بهترین وجه در تمامی ابعاد این سازمان‌ها منعکس می‌شود، مسائل و مشکلاتی که توسط این نهادها برجسته می‌شود بیشترین ارتباط را با بستر بومی خواهد داشت؛

بهره‌مندی از نیروی انسانی ویژه: سرویس‌های اطلاعاتی از معدود سازمان‌هایی هستند که بر صلاحیت‌های اعتقادی و وفاداری نیروهای خود، همسنگ و شاید بیشتر از توانایی حرفه‌ای آن‌ها تاکید دارند. به عبارت دیگر، مساله تعهد به نظام ارزشی و ایدئولوژی حاکم بر نظام سیاسی، از اولویت‌های جذب و به کارگیری نیروی انسانی در سازمان‌های اطلاعاتی است. در کنار موضوع تعهد که منجر به تفکر بومی و نزدیک به بسترهای حکومتی می‌گردد، موضوع برخورداری از ضریب هوشی و توانمندی‌های اکتسابی در جذب نیروی انسانی در سازمان‌های اطلاعاتی جایگاه ویژه‌ای دارد. علاوه بر این ویژگی‌ها، می‌توان به مساله جایگاه کارشناسی متخصصین اطلاعاتی اشاره نمود. در سازمان‌های اطلاعاتی، ثبات شغلی کارمندان و استمرار

1. Mark Faithian

کار تخصصی بر روی یک پدیده و موضوع خاص، از اصول سازمانی است و افسران اطلاعاتی به ندرت دچار تغییرات در موضوعات کاری می‌شوند. این موضوع در گذر زمان موجب تقویت توان کارشناسی و ایجاد بسترهای بصیرت‌زا برای کارشناسان اطلاعاتی در مقابله با تهدیدات و رفع آسیب‌پذیری‌ها می‌شود. این ویژگی‌ها به همراه حضور در سازمان شناخت محور، باعث برتری ادراکی کارشناسان اطلاعاتی در مورد پدیده‌های اجتماعی در گذر زمان می‌گردد. از آنجایی که موضوع کاری افسران اطلاعاتی رصد رفتارهای فردی و جمعی انسان‌هاست، افسران اطلاعاتی آگاه‌ترین افراد به انگیزه‌ها و ابعاد مختلف کنش‌های انسانی جوامع متبوع خود هستند. اهمیت این آگاهی‌ها با توجه به این نکته که کنش‌های انسانی دارای دو بُعد آشکار و پنهان هستند، دوچندان می‌شود. انسان‌ها معمولاً در ظاهر کنش‌های خود را با شاخص‌هایی همراه می‌کنند که نیات و انگیزه‌های واقعی آنان را پنهان کند. از این رو، پژوهشگران و ناظران عادی به ندرت قادر به درک نیات پنهانی کنش‌های انسانی‌اند. در عین حال، چون افسران و تحلیلگران اطلاعاتی مستمراً در معرض داده‌هایی از بُعد پنهان کنش‌های انسانی‌اند و ابعاد پنهان و آشکار رفتار انسان‌ها را همزمان مشاهده می‌کنند می‌توان گفت شناخت جامع‌تری از پدیده‌های انسانی و اجتماعی داشته و به همین دلیل قادر به تبیین و پیش‌بینی دقیق‌تر این پدیده‌ها هستند؛ (فاضل، ۱۳۹۲: ۷۲)؛

تولید داده‌ها و اطلاعات معتبر بومی: سازمان‌های اطلاعاتی به سبب حاکمیت چرخه اطلاعات، تمام ورودی‌های شناختی خود را از صافی (فیلتر) بررسی‌گزرانده و سپس برای استفاده تصمیم‌گیران ارسال می‌کنند. یکی از کارکردهای مرحله بررسی اطلاعات در چرخه فوق، روایی‌سازی داده‌ها و سنجش اعتبار آن‌هاست؛ بنابراین هنگامی که یک محصول شناختی در سازمان اطلاعاتی تولید می‌شود (مانند بانک اطلاعاتی، بولتن‌های سیاست‌گذاری و ...)، می‌توان ادعا کرد که براساس معتبرترین داده‌های ممکن تولید شده است. بنابراین، کیفیت داده‌هایی که مورد استفاده تحلیلگران اطلاعاتی قرار می‌گیرد، به مراتب بهتر از داده‌های در دسترس تحلیلگران دانشگاهی است. کارشناسان اطلاعاتی براساس داده‌های معتبر و به مدد استمرار دانش تجربی خود، قادر به شناسایی مسائل واقعی و ارائه فرضیه‌هایی موثر در توصیف، تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها هستند. از سوی دیگر، چون داده‌های موجود در سازمان‌های اطلاعاتی از مطالعه رفتار فردی و اجتماعی شهروندان به دست آمده است، به خوبی با مقتضیات بومی جامعه سازگارند. به عبارت دیگر، چون تمامی داده‌های موجود در سازمان‌های اطلاعاتی براساس مطالعه کنش‌های پنداری، گفتاری، کرداری و نوشتاری شهروندان تولید شده‌اند، می‌توان گفت روایی درونی، محتوایی و بیرونی و پایایی محصولات اطلاعاتی قابل اتکا خواهد بود (همان: ۷۳)؛

مسئله دسترسی‌ها: یکی از مشکلات در تولید علم بومی، عدم دسترسی به داده‌های مناسب است. در واقع، علت بسیاری از ناکامی‌های دانشگاہیان در تولید نظریات بومی، عدم دسترسی به داده‌های معتبر

و زمینه‌مند و عدم امکان تولید آن است. این در حالی است که دسترسی‌های سازمان‌های اطلاعاتی کاملاً منحصر به فرد و خاص است. چون بسیاری از داده‌های بومی معتبر، به ویژه در رویکردهای جدید به اطلاعات راهبردی، از سطح محرمانگی قابل توجهی برخوردارند، این داده‌ها معمولاً تنها در بایگانی‌های نهادهای اطلاعاتی قابل دسترسی است. سطح محرمانگی مذکور حتی باعث می‌شود تولید چنین داده‌هایی توسط نخبگان دانشگاهی با دشواری‌های زیادی همراه گردد. به عنوان نمونه، اگر کسی بخواهد نگرش مردم تهران نسبت به ایالات متحده آمریکا یا نسبت به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خصوص سوریه را از طریق نظرسنجی یا روش‌های دیگر گردآوری کند، مطمئناً نیازمند مجوزهای امنیتی خواهد بود، چراکه نتایج چنین اقدامی می‌تواند پیامدهای امنیتی به بار بیاورد. در این شرایط صلاحیت‌های قانونی تنها مزیتی است که سازمان‌های اطلاعاتی را در دسترسی به این اطلاعات کمک می‌نماید؛

بهره‌مندی از زیرساخت‌های لازم برای تولید علم؛ یکی از موانع تولید علم، عدم وجود زیرساخت‌های نهادی و فردی است. سازمان‌های اطلاعاتی با تاسیس نهادهای پژوهشی و حمایت مالی از آن‌ها در راستای تولید دانش مورد نیاز خود و در عین حال، برخورداری از کارشناسان و تحلیلگران متخصص، زیرساخت لازم برای تولید علم بومی در راستای حل مسائل را دارند. (همان: ۷۴)؛

امکان مشاهده بازخوردها: در فرایند تولید علم بومی، ارزیابی صحت و سقم یک نظریه یا دیدگاه، مستلزم شناسایی بازخوردهای ناشی از اجرای نظریه‌هاست. بازخوردها در ارزیابی یافته‌ها بسیار کارگشا هستند. شناسایی موثر بازخوردها و بهره‌برداری از آن‌ها برای تعدیل و اصلاح نسخه‌های نظری همزمان مستلزم سرعت و اعتبار بازخوردها می‌باشد. این استلزامات وابسته به دسترسی به اطلاعات و در اختیار داشتن ابزارهای نظارتی است. سازمان‌های اطلاعاتی به سبب صلاحیت‌های قانونی، دسترسی به اطلاعات، نیروی انسانی و امکانات نظارتی، بیشترین شانس را برای شناسایی و اطلاع‌رسانی به موقع بازخوردها دارند.

بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی نزد مردم و مسئولین: علم بومی حتی اگر تولید شود، تنها زمانی در سرنوشت کشور تأثیر می‌گذارد که توجه افکار عمومی و سیاستگذاران را به خود معطوف نموده و کنش‌های آن‌ها تحت تأثیر قرار دهد. یکی از مشکلات نهادهای مولد دانش آن است که محصولات نظری آن‌ها مورد اعتماد و پذیرش نهادهای سیاست‌گذاری قرار نمی‌گیرد. این در حالی است که نهادهای اطلاعاتی، به دلیل آنکه اساساً حیات خلوت نظام‌های سیاسی بوده و متعهدترین نهاد به نظام سیاسی و آرمان‌های آن به شمار می‌روند، تا حد قابل توجهی مورد اعتماد سیاستگذاران هستند. تعلق خاطر کامل و روح تعهد به ارزش‌ها و اصول نظام موجب تقویت جایگاه این قبیل سازمان‌ها در نزد مسئولین عالی رتبه کشور می‌گردد و می‌توان گفت سرمایه اجتماعی این نهادها از اعتبار و اثرگذاری قابل توجهی در نزد تصمیم‌گیران برخوردار

بوده و قادر است مدیریت اجرایی را براساس بنیان‌های شناختی بومی هدایت کند.

حفاظت از دستاوردهای تولید علم بومی: سرقت اسرار علمی و صنعتی یکی از واقعیت‌های جهان امروز است. کشورها برای کوتاه کردن روند توسعه خود، کاهش هزینه‌های سیاست‌های توسعه‌ای و افزایش قدرت ملی، اقدام به سرقت دستاوردهای علمی رقبای خود می‌نمایند (لونگ^۱، ۲۰۰۷ و ناشری^۲، ۲۰۰۵). در چنین شرایطی حفظ برتری نسبت به رقبای مستلزم حفظ برتری علمی و فناوریانه در برابر آنان است؛ بنابراین باید از سرقت اسرار علمی و تجاری توسط دیگران ممانعت شود. از این رو، امروزه موضوع حفاظت از فرایند تولید علم بومی یکی از موضوعات بسیار با اهمیت در فضای رقابتی و منازعه‌آمیز به شمار می‌آید. یکی از کارکردهای سازمان‌های اطلاعاتی حفاظت از اسرار، تأسیسات و کارگزاران حساس نظام سیاسی است و در نتیجه این نهادها نقش موثری در حفاظت از دستاوردهای علمی کشور و جلوگیری از سرقت آن‌ها توسط بیگانگان خواهند داشت (همان: ۷۵ به نقل از لوونتال^۳، ۱۳۹۴: ۱۹۵ و شاکمن^۴، ۱۳۸۴: ۱۱۳). انتقال فناوری: سازمان‌های اطلاعاتی علاوه بر تولید دانش (علم) می‌توانند نقش انتقال دهنده دانش به ویژه در حوزه دانش فنی - تکنولوژیک را برعهده داشته باشند. این نقش به ویژه در خلال جنگ سرد در قرن بیستم شدت بسیاری یافت. در حال حاضر نیز این نوع فعالیت سازمان‌های اطلاعاتی نه تنها کم‌رنگ نشده که بنا بر مطالعات صورت گرفته، فعالیت جاسوسی علمی - تکنولوژیک جزو اولویت‌های مأموریتی برخی سرویس‌های اطلاعاتی همچون کره جنوبی، ژاپن و فرانسه قرار دارد. از رهگذر این فعالیت سرویس‌های اطلاعاتی، کشورهای متبوع آن‌ها علاوه بر آنکه از روند رقابت تنگاتنگ اقتصادی و علمی نظام بین‌الملل عقب نمی‌مانند، در مقایسه با سایر کشورها از صرفه‌جویی عظیمی در هزینه‌های اجتناب ناپذیر تحقیقات نیز بهره‌مند می‌شوند. سودمندی فراوان این قبیل فعالیت‌ها به قدری است که بنا بر گزارش دفتر تحقیقات فدرال آمریکا (اف. بی. آی)، حداقل ۲۳ کشور جهان به طور فعالانه مالکیت معنوی شرکت‌های ایالات متحده را هدف گرفته‌اند. در یکی دیگر از تحقیقات اف. بی. آی آمده است که از ۱۷۳ کشور، ۱۰۰ کشور منابع خود را برای دستیابی به فناوری ایالات متحده تجهیز نموده‌اند. طبق مطالعات این دفتر، کشورهایی که به طور وسیع در فعالیت‌های جاسوسی از ایالات متحده اقدام نموده‌اند، عبارتند از فرانسه، رژیم صهیونیستی، روسیه، چین، کوبا، هلند، بلژیک، آلمان، ژاپن، کانادا، هند و کشورهای اسکاندیناوی (فاضل، ۱۳۹۲: ۷۶ به نقل از ناشری، ۲۰۰۵: ۸).

۶. ملاحظات تحقیقاتی و پژوهشگری

انجام پژوهش‌های اطلاعاتی، همانند سایر حوزه‌های مطالعاتی، مستلزم گردآوری داده‌ها و آشنایی با روش‌های آن می‌باشد. اطلاعات به دلیل ویژگی‌های پنهان‌کاری و محرمانگی، در برابر تحقیق (پژوهش)

1. Lung
 2. Nasheri
 3. Lowenthal
 4. Shockman

مقاومت می‌کند. اطلاعات یک زمینه مطالعاتی منسجم نیست و به دو بخش تقسیم می‌شود. مطالعات اطلاعاتی ممکن است به صورت «بیرونی» بدون هیچ نوع دسترسی به اسناد و به شکل «داخلی»، توسط برخی از دانشمندان و محققانی که به صورت ادواری و تناوبی از یک سری دسترسی‌های محدود (و نه چندان کامل) به اسناد جاری بهره می‌برند، انجام شود. همان طور که منابع پژوهش تاریخی در علم اطلاعات مانند منابع پژوهش تاریخی در علوم دیپلماتیک و نظامی است، روش‌های تحقیق در این علوم نیز کاملاً مشابه و یکسان هستند. منابع تا حدی زیادی تعیین کننده روش‌ها هستند چرا که هر پژوهش‌گری باید روش خود را با توجه به چیزهایی که در اختیار دارد، انتخاب کند. در طول سه دهه اخیر پیشرفت‌های خیره‌کننده‌ای در ابداع روش‌های تحقیق در علوم اطلاعاتی ایجاد شده است. دلیل این توسعه و پیشرفت افزایش دسترسی پژوهش‌گران به اسناد خارج شده از طبقه‌بندی از سوی کشورهای درگیر در جنگ دوم جهانی بوده است. پیشرفت در روش‌شناسی اطلاعاتی هم در پژوهش‌های داخلی و هم در پژوهش‌های بیرون از آژانس‌های اطلاعاتی باعث بهبود کیفیت پژوهش اطلاعاتی در حد پژوهش‌های یک نسل پیش حوزه‌های دیپلماتیک و نظامی است (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۴۴).

هرچند که یافتن روایت‌های صحیح جاسوسی در میان خیل عظیم افسانه‌ها و داستان‌های اطلاعاتی به دلیل محدود بودن در پژوهش‌های اطلاعاتی کار بسیار دشواری است، اما نتیجه به دست آمده از آن کاملاً ارزنده و مفید است. پژوهش‌گر در طی این مسیر سه معیار اساسی برای رمزگشایی از دنیای بسته فعالیت‌های اطلاعاتی در اختیار دارد. این سه معیار شامل مقایسه^۱، عینیت^۲ و پیامد^۳ می‌باشند. اگر چه دستیابی به این معیارها کار بسیار دشواری است، اما نقش موثری در فعالیت پژوهش‌گران اطلاعاتی دارد و آن‌ها را از سردرگمی در میان روایت‌های اطلاعاتی مختلف نجات می‌دهد.

پژوهش‌گران داخلی و بیرونی همواره درصدد مقایسه و یافتن تفاوت‌های میان سازمان‌های اطلاعاتی مختلف یا دوره‌های زمانی متفاوت بوده‌اند، ولی متأسفانه در شرایط حاضر، هنوز امکان انجام نظام‌مند چنین پژوهش‌هایی وجود ندارد.

عینیت یک عنصر اساسی در پژوهش‌های اطلاعاتی است. تعصب‌گرایی یا لحاظ کردن سوگیری‌های ماهرانه در پژوهش‌های تاریخی اطلاعات وجود دارد. بدون شک سوگیری و تعصب یکی از مهمترین آسیب‌های مورخین، اعم از مورخین اطلاعاتی است. البته با توجه به محدودیت منابع معتبر در پژوهش‌های اطلاعاتی شاید این موضوع مهمترین آسیب مورخین اطلاعاتی باشد. بنابراین تعهد به معیار عینیت و بی‌طرفی در چنین پژوهش‌هایی کاملاً ضروری است.

نقش پژوهش‌گران اطلاعاتی و هدف نهایی پژوهش‌های اطلاعاتی، تعیین و تشخیص چگونگی بهره‌برداری

1. Comparison
2. Objectivity
3. Impact

سرویس اطلاعاتی از ابزارهای در اختیارش، و نشان دادن نقش و تأثیر اطلاعات در مسائل مختلف است. در این میان مشخص کردن نقش مثبت یا منفی اطلاعات در فرآیند سیاست‌گذاری و دلایل آن، موضوعی است که نیازمند پاسخ‌گویی جمعی پژوهش‌گران اطلاعاتی داخلی و بیرونی است. پاسخ به این سوال همچنین نیازمند مشارکت پژوهش‌گران مسائل داخلی و بین‌المللی است (همان: ۶۲).

برای تهیه و انجام تحقیقات اطلاعاتی باکیفیت، محققان در این زمینه مطالعاتی باید ملاحظات زیر را مدنظر داشته باشند:

۱. تحقیقات اطلاعاتی باید سازوکارهای تحقیقاتی آکادمیک را رعایت کرده باشد به این معنی که باید هدفمند و نظام‌مند باشد و دانش جدیدی را به دنبال داشته باشد؛
۲. برخلاف تحقیقات دانشگاهی، تحقیقات اطلاعاتی به لحاظ کمبود زمان، کنترل کم یا نبود کنترل بر روی متغیرهای آزمایشی، ناکافی بودن داده‌ها، لزوم استفاده از داده‌های باکیفیت نامعلوم در زمان‌های مختلف، با محدودیت‌هایی مواجه هستند. به جز محدودیت‌هایی که وجود دارد، مطالعات اطلاعاتی در چهار زمینه با تحقیقات آکادمیک متفاوت هستند:
 - تاکید زیادی بر روی پیش‌گویی‌های اطلاعاتی وجود دارد، هرچند توصیف و تفسیر در تحقیقات آکادمیک متداول هستند.
 - تحقیقات اطلاعاتی از ابزارهایی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده می‌کنند که توانمندی‌های هر دانشگاه یا نهادهای خصوصی را تحت‌الشعاع قادر می‌دهند.
 - برخلاف یافته‌های تحقیقات آکادمیک، یافته‌های تحقیقات اطلاعاتی معمولاً دسته‌بندی شده‌اند.
 - محصول یک تحقیق اطلاعاتی باید پاسخ یا راه‌حلی را در ارتباط با یک مسأله یا مشکل خاص ارائه دهد، نتیجه‌ای که از تحقیقات اطلاعاتی به دست می‌آید باید چیزی فراتر از حقایق باشد؛
۳. تحقیقات اطلاعاتی را در هر زمانی می‌توان مشابه تحقیقات دانشگاهی به عمل آورد، اما این بدان معنا نیست که تحقیقات اطلاعاتی از استحکام و ارزش پژوهشی کمتری برخوردارند. به هر ترتیب، تحقیقات اطلاعاتی در مقایسه با همتایان دانشگاهی خود بیش‌تر برنامه‌ریزی شده‌اند؛
۴. هرکسی بخواهد نوع خاصی از تحقیق را صورت دهد باید از یک سری ویژگی‌های خاص برخوردار باشد: توانایی استدلال، دقت، صداقت و روشن‌فکری. این ویژگی‌ها از ویژگی‌های لازم (اما ناکافی) برای یک پژوهش‌گر اطلاعاتی هستند؛
۵. برای پژوهش‌گران اطلاعات، ویژگی‌های دیگری نیز لازم است. شکاکیت، احساس استقلال، صبر و شکیبایی، پشتکار، رازداری و تخیل از جمله این ویژگی‌ها هستند؛
۶. جهت‌گسترش خلاقیت در مسیر جمع‌آوری و تحلیل داده‌هایی که طرف مقابل می‌خواهد از ما مخفی نماید، تخیل از امتیاز خاصی برخوردار است. علاوه براین تخیل در راستای ایجاد فرضیه‌ها یا نظریه‌های

جایگزین برای شرایط و رویدادهای مختلف ضروری است؛ فرضیه‌های به وجود آمده را در زمان‌های بعد می‌توان مورد آزمایش قرار داد (سعادت و پیروز، ۱۳۹۶: ۶۷).

برخی از پژوهش‌گران، مطالعات اطلاعاتی را پژوهش‌هایی بین رشته‌ای می‌دانند و معتقدند مطالعات اطلاعاتی از حیث سوژه‌های پژوهشی و روش پژوهش وابسته به رشته‌های مطالعاتی موثر در ابعاد مختلف فعالیت نهادهای اطلاعاتی است. به عنوان مثال، اگر موضوع مطالعاتی پژوهش‌گر اطلاعاتی نحوه سازماندهی و ساختار نهادهای اطلاعاتی باشد، پژوهش او متأثر و مبتنی بر یافته‌ها و نظریات علم مدیریت خواهد بود، اگر به دنبال نقش نهادهای اطلاعاتی در سیاست خارجی باشد، نیازمند نظریات سیاست خارجی و مبانی روابط بین‌الملل خواهد بود و اگر علاقه‌مند به بررسی و مکتوب کردن وقایع گذشته نهادهای اطلاعاتی باشد باید براساس روش‌های مورخین و علم تاریخ عمل کند. براین اساس مطالعات اطلاعاتی هیچ‌گاه رشته دانشگاهی مستقل در نظر گرفته نمی‌شود و مهم‌تر از آن، پژوهش‌ها و پژوهش‌گران اطلاعاتی قبل از آنکه تخصصی در زمینه مطالعات اطلاعاتی داشته باشند، نیازمند مهارت و تخصص در دیگر علوم خواهند بود. به عبارت دیگر، در این رویکرد دیگر علوم ابزارهایی هستند که بدون آن‌ها مطالعات اطلاعاتی ممکن نخواهد بود. این نظریات دیگر رشته‌ها هستند که موضوع و روش مطالعات اطلاعاتی را مشخص می‌کنند (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۱۳).

با نگاهی به رویکردهای وابستگی و بین‌رشته‌ای به پژوهش اطلاعاتی، مشخص می‌شود که هر کدام از آن‌ها در واقع بخشی از هویت مطالعات اطلاعاتی را بازتاب می‌کنند. در عین حال، واقعیت‌های عینی و رویه عملی نشان می‌دهند که مطالعات اطلاعاتی، دست کم تاکنون وابسته به تاریخ، علوم سیاسی، مطالعات امنیتی و روابط بین‌الملل بوده است.

رویکرد سوم به مطالعات اطلاعاتی به دنبال معرفی آن به مثابه رشته مطالعاتی مستقل دانشگاهی است. پژوهش‌گرانی که به این رویکرد وفادارند، برآنند که موضوع مطالعه پژوهش‌های اطلاعاتی اساساً متفاوت از دیگر علوم است. این محققین برآنند که هر چند اطلاعات نهادی سیاسی است و باید در راستای اهداف و منویات نظام سیاسی حرکت کند، اما پژوهش‌های سیاسی فقط می‌توانند به جایگاه این نهاد در ساختار سیاسی و برخی از مأموریت‌های بدیهی آن پردازند و بررسی و مطالعه فرایندهای درونی نهادهای اطلاعاتی به عنوان ابژه‌های انحصاری مطالعات اطلاعاتی، به دلیل پنهان‌کاری حاکم بر آن‌ها خارج از تخصص و توان پژوهش‌گران سیاسی باقی خواهد ماند. از آنجایی که پژوهش دقیق نیازمند درک عمیق از فرایندهای درونی موضوع پژوهش است، پژوهش‌گران سیاسی قادر به تبیین مسائل نهادهای اطلاعاتی نیستند. در واقع، مهم‌ترین دلیل این افراد برای استقلال مطالعات اطلاعاتی از دیگر رشته‌ها، موضوعات مطالعاتی تخصصی و حرفه‌ای درون نهادهای اطلاعاتی است. طبق این رویکرد، مطالعات اطلاعاتی به

دو دسته درون‌سازمانی و برون‌سازمانی تقسیم می‌شود. برای این دسته از پژوهشگران مطالعات اطلاعاتی کاملاً جنبه‌ای درون‌سازمانی دارد و ویژگی پنهان‌کاری همچنان عنصری مهم در فرایند پژوهش در نظر گرفته می‌شود. در این رویکرد، حتی پژوهشگران نیز صرفاً از افراد درون نهادهای اطلاعاتی هستند، چرا که دیگران صلاحیت دسترسی به منابع مطالعات اطلاعاتی را ندارند و حتی در صورت دسترسی نیز توانایی درک فرایندهای درون نهادهای اطلاعاتی و تبیین و تفسیر آن را نخواهند داشت. آن‌ها پژوهش‌های برون‌سازمانی را تحت تأثیر هستی‌شناسی سایر رشته‌ها می‌دانند و این پژوهش‌ها را زیرمجموعه سایر رشته‌ها با بین رشته‌ای می‌نامند، اما معتقدند هستی‌شناسی پژوهش‌های درون‌سازمانی کاملاً منحصر به فرد است و به همین دلیل، مطالعات اطلاعاتی را رشته‌ای متمایز از سایر رشته‌ها معرفی می‌کنند.

بخش قابل توجهی از مطالعات اطلاعاتی، که احتمالاً قدمتی بیش‌تر از پژوهش‌های برون‌سازمانی دارد، در درون نهادهای اطلاعاتی و توسط پژوهش‌گران داخلی این نهادها انجام می‌شوند. در واقع، مطالعات اطلاعاتی همانند کوه یخی است که بخش اعظم آن در زیر دریایی از پنهان‌کاری حاکم بر سازمان‌های اطلاعاتی نهفته است. این واقعیت اغواگرانه ممکن است ما را وادار به پذیرش مطلق رویکرد استقلال‌طلبانه به مطالعات اطلاعاتی نماید و موید استدلال طرفداران رویکرد سوم، باشد، اما واقعیت آن است که مطالعات اطلاعاتی هنوز در ابتدای روند تکاملی خود قرار دارد و تا زمانی که نظریه‌پردازی کافی در آن انجام شود همچنان به یافته‌های نظری دیگر رشته‌ها وابسته خواهد بود (همان: ۱۴).

جدول ۱: رویکردهای سه‌گانه به مطالعات اطلاعاتی (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۱۷)

رویکرد مطالعاتی	ویژگی‌ها	حوزه تأثیر
مطالعات اطلاعاتی به عنوان زیرشاخه مطالعات سیاسی	یکسانی موضوع و هدف مطالعات اطلاعاتی و سیاسی مطالعات اطلاعاتی در خدمت مطالعات سیاسی	مطالعات اطلاعاتی برون‌سازمانی و درون‌سازمانی
رویکرد بین رشته‌ای	انجام مطالعات اطلاعاتی وابسته به یافته‌های نظری و روش‌شناسی دیگر علوم است و بدون آن‌ها مطالعات اطلاعاتی ممکن نیست. ابعاد مختلف رفتارها و فعالیت اطلاعاتی توسط علوم گوناگون مرتبط با آن ابعاد مورد مطالعه قرار می‌گیرد. رشته مستقل اطلاعات وجود ندارد.	پژوهش‌های برون‌سازمانی پژوهش‌های درون‌سازمانی
رویکرد مستقل	موضوع مطالعات اطلاعاتی متمایز و متفاوت از سایر علوم است. اطلاعات مرزهایی مشخص با سایر علوم دارد. پژوهش‌گران بیرونی قادر به تبیین و درک موضوعات اطلاعاتی نیستند.	پژوهش‌های درون‌سازمانی

تفاوت منابع در دسترس پژوهش‌گران داخلی و بیرونی اطلاعات موجب شده است تا محققین دانشگاهی و دانشجویان اطلاعات با روشی متفاوت از مورخین رسمی و پژوهش‌گران داخلی عمل کنند.

منابع و روش‌های هر دو گروه محققین داخلی و بیرونی، می‌تواند آن‌ها را به درک تاریخی معتبر و تقریباً درستی از واقعیت‌های اطلاعاتی برساند. در طول ۶۰ سال اخیر برخی دولت‌ها به صورت مقطعی به دنبال شناخت و اطلاع از فعالیت‌های سرویس‌های اطلاعاتیشان بوده‌اند. هرچند که نتایج به دست آمده از این پژوهش‌ها از دولتی به دولت دیگر متفاوت بوده است، اما در بعضی موارد باعث ایجاد بسترهای مطلوبی برای تحقیقات تاریخی و حتی تئوریک بر روی اطلاعات توسط پژوهش‌گران بیرونی شده است. به هر حال، ماهیت خاص اطلاعات، فعالیت پژوهش‌گران داخلی و بیرونی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. هرچند که این تأثیرات ضرورتاً موجب تضعیف نتایج این پژوهش‌ها نمی‌شود، اما تأثیرهای مهمی بر روی کیفیت محصولات نهایی دارد. برای هر گروه از پژوهشگران داخلی در سازمان‌های اطلاعاتی یا خارج از این سازمان‌ها، منابع مختلفی برای تحقیق و مطالعه پیرامون تحقیقات اطلاعاتی وجود دارد.

پژوهش‌گران داخلی، در واقع همان اعضای از سازمان‌های اطلاعاتی هستند که دسترسی کافی به اطلاعات رسمی دارند. این دسته از محققان به صورت مستقیم و بدون واسطه از طریق پرونده‌های اداری و عملیاتی، داده‌های اطلاعاتی دیجیتال، میزان بودجه و هم‌چنین با استفاده از مصاحبه‌ها، قرائن و منابع دیگر، اطلاعات را گردآوری کرده و با کنار هم قرار دادن این شواهد در می‌یابند که چه اتفاقاتی پیش آمده و این اتفاقات بیان‌کننده چه واقعیتی هستند. مهمترین منابع در اختیار این دسته از پژوهشگران برای مطالعه و پژوهش عبارتند از:

۱. اولین محل مراجعه، بایگانی می‌باشد. همانند تمام سازمان‌های حکومتی ایجاد شده از قرن نوزدهم به بعد، سرویس‌های اطلاعاتی نیز ساختار سلسله‌مراتبی دارند و افسران اطلاعاتی در سطوح مختلف سوابقی از فعالیت‌های خودشان را تهیه و بایگانی نموده‌اند. فعالیت‌ها و موضوعاتی که سال‌ها بر روی آن کار شده را بعضاً در چندین پرونده می‌گنجانند و هرکدام از آن‌ها نیز ممکن است چندین جلد داشته باشند. فعالیت‌ها و عملیات‌های کوچک‌تر و ساده‌تر (که حجم آن‌ها به هیچ وجه بیان‌کننده عدم توفیق و یا فقدان اهمیت آن‌ها نمی‌باشند) بالطبع پرونده‌های باریک‌تری دارند. پرونده‌هایی که خارج از سازمان (در ایستگاه‌ها و...) قرار دارند، به صورت مختصرتر و چکیده نگهداری می‌شوند و پرونده‌هایی که در دفاتر مرکزی سازمان‌ها نگهداری می‌شوند عموماً حجم بیشتری دارند، چرا که وقت و نیروی کار بیشتری برای این کار وجود دارد و معمولاً فضای نگهداری و بایگانی وسیع‌تر نیز در اختیارشان قرار دارد. یک قاعده مهم که محقق باید به آن توجه کند این است که هر چه موضوع مطالعاتی‌اش پرهزینه‌تر باشد، منابع در دسترس در مورد آن بیشتر و فراوان‌تر خواهد بود. عملیات‌ها و اقدامات گران‌قیمت نیاز به پرسنل و هزینه‌های لجستیکی بیشتری دارند. بنابراین کنترل‌های امنیتی و نظارتی بر آن بیشتر است که این خود باعث ایجاد موضوعات قانونی و حقوقی

بیشتری شده و در نهایت منجر به ایجاد پرونده‌های متعددتر می‌شود. دفاتر حقوقی، مالی، لجستیکی و امنیتی هر سرویس اطلاعاتی، همیشه پرونده‌هایی را در خصوص عملیات‌ها و اقدامات سازمان نگهداری می‌نمایند (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۴: ۴۶).

۲. همیشه تمام وقایع پروژه‌ها، موضوعات و رویدادها ثبت و مستندسازی نمی‌شوند. عکس آن قضیه هم تاحدودی درست است؛ یعنی رویدادها و موضوعات با استنادات اندک هم همواره بی‌اهمیت نیستند. یک از مشکلاتی که در پژوهش‌های اطلاعاتی پیش می‌آید این است که در مواقعی که برای تحقیق مورد نظر پرونده‌ها و مستندات کمی وجود دارد یا اصلاً موجود نیست چه باید کرد؟ این وضعیت حداقل در دو حالت به وجود می‌آید. حالت اول هنگامی است که رویدادها با سرعت بسیار زیادی اتفاق می‌افتند و امکان مستندسازی یا رصد موضوع بسیار کم است. در این مواقع معمولاً مستندات موجود به صورت تهیه خلاصه مایع و یا گزارش حادثه خواهند بود. هرچند که این مطالب هم مفید هستند ولی تمام نیازهای پژوهش‌گر را برطرف نمی‌کنند. حالت دیگر هنگامی اتفاق می‌افتد که رییس سرویس اطلاعاتی یا یک بخش از آن، درصدد تلخیص مطالب و کاستن مستندات و حتی بعضاً احیاء آن برآیند. اگر چه این شرایط حتی در سرویس‌های مخفی به‌ندرت پیش می‌آید، اما مواردی وجود دارد که این قاعده را ثابت می‌کند. یکی دیگر از دشواری‌های پژوهش‌های اطلاعاتی، زمانی است که بخشی از دستورالعمل‌های عملیات به صورت شفاهی ابلاغ شده باشد.

۳. یکی دیگر از منابع مطالعات اطلاعاتی، مکالمات تلفنی ضبط شده است. افسران ارشد، دستیاران و منشی‌هایی داشته‌اند که مکالمات تلفنی آن‌ها را مکتوم می‌کردند. نخست وزیران و روسای جمهور حتی ممکن است تمام مکالمات خود را ضبط کرده باشند. مدت‌ها قبل نیز افسران اطلاعاتی تمام تماس‌های تلفنی را ضبط می‌کردند. در سال‌های پیش از دهه ۱۹۶۰ تماس‌های تلفنی مهم اطلاعاتی از طریق تلفن‌های امن انجام می‌گرفت که با شیوع این شیوه، شبکه‌های تلفنی امن شکل گرفتند. بعضاً مکالمات تلفنی از سوی دشمنان خارجی ضبط می‌شدند، ولی آن‌ها به‌ندرت متن این مکالمات ضبط شده را در اختیار پژوهش‌گران قرار می‌دهند.

۴. منبع مطالعاتی دیگر برای پژوهش‌گران داخلی، اطلاعات مربوط به بودجه سازمان است. بودجه‌ها، شاخص‌های معتبری برای نشان دادن اولویت‌های سازمان می‌باشند. اولویت‌های سازمان نیز به نوبه خود تعیین‌کننده سیاست‌های اجرایی خواهد بود. هم‌چنین از شاخص‌های بودجه می‌توان برای مقایسه عملیات‌ها نیز بهره گرفت. شاخص‌های بودجه ارتباط مستقیمی با اندازه و وسعت هر عملیات دارند. کارکرد دیگر جمع‌آوری اطلاعات مربوط به بودجه‌های سازمان اطلاعاتی، نشان‌دهنده کیفیت چالش‌های پیش روی مدیریت سازمان می‌باشد.

۵. یکی دیگر از منابع مطلوب برای پژوهش‌گران داخلی، پرونده پرسنلی افرادی است که در یک فعالیت اطلاعاتی درگیر بوده‌اند. این روش به‌ویژه در مواقعی که افراد درگیر در عملیات فوت کرده باشند، بسیار مفید است. اگر پرونده پرسنلی در برگرفته ارزیابی عملکرد فرد در زمان مورد پژوهش، یا نام سایر افراد درگیر در آن عملیات باشد، می‌تواند به عنوان یک منبع و مأخذ بسیار مناسب برای پژوهش‌گر به حساب آید. همچنین با استفاده از این پرونده‌ها، می‌توان به تمایلات فکری و رفتاری (آموزش‌های تخصصی و سابقه کاری) یک فرد که می‌تواند در جهت برطرف کردن مشکلات ناشی از پنهان کاری حاکم بر مسائل اطلاعاتی، مفید واقع شود، پی برد (همان: ۴۸).

نتیجه‌گیری

مطالعات اطلاعاتی به عنوان یک حوزه مطالعاتی دانشگاهی، ضمن پرداختن به ماهیت وابسته اطلاعات و نظریه‌پردازی در مورد متغیرهای موثر بر آن، به نقش اطلاعات به عنوان متغیری مستقل و جایگاه آن در شکل‌گیری و دگرگونی سایر پدیده‌ها نیز توجه می‌کند و در این راستا ملاحظات اساسی در شناخت مطالعات اطلاعاتی در این مطالعه برشمرده شده است. در پاسخ به سوال اول پژوهش، به سان هر رشته علمی، مطالعات اطلاعاتی نیز دارای ویژگی‌های خاصی است که نیاز است علاقه‌مندان به پژوهش و مطالعه در این حوزه به آن‌ها توجه ویژه‌ای داشته باشند. سه ویژگی اساسی و محوری مطالعات اطلاعاتی عبارتند از:

۱. علم اطلاعات، بین‌رشته‌ای بوده و با رشته‌های علمی بسیاری مانند سیاست، جامعه‌شناسی، ارتباطات، روانشناسی و ... در ارتباط نزدیک است؛
 ۲. نظریه اطلاعات هنوز جدید است و نیازمند تکمیل و پایداری بیشتری است؛
 ۳. یکی دیگر از ویژگی‌های مطالعات اطلاعاتی، عدم انسجام و اجماع معنایی در تعریف واژگان تخصصی مورد استفاده جامعه علمی و عملی آن است به همین دلیل بسیاری از واژگان مرتبط با این حوزه علمی، حتی واژگانی مانند «اخبار» و «اطلاعات» که دارای تفاوت‌های معنایی و ماهوی زیادی هستند بعضاً به اشتباه و به دفعات، به جای یکدیگر به کار می‌روند، به همین دلیل در بسیاری از متون و پژوهش‌های اطلاعات تشخیص دقیق منظور نگارنده یا محقق از واژه‌ای خاص، مشخص نیست.
- در ادامه و در پاسخ به سوال دوم پژوهش، مطالعات اطلاعاتی با توجه به نوپا بودن و ملاحظات خاصی که از جهات مختلف برای انجام آن وجود دارد دارای ضعف‌ها و محدودیت‌هایی است که بر اساس میزان ارجاعات و استنادات در متون مختلف، به ترتیب اولویت در قالب شکل ۲ به نمایش درآمده است.

شکل ۲: مهمترین ضعف‌های مطالعات اطلاعاتی

امروزه با توجه به اهمیت علم و پژوهش در سطح جامعه، سازمان‌های مختلف تلاش می‌نمایند علاوه بر ارائه توانمندی‌های تخصصی و مأموریتی خود، به ظرفیت‌های علمی و مطالعاتی خود نیز به عنوان یک مزیت رقابتی اشاره نمایند. در این میان، سازمان‌های اطلاعاتی نیز دارای ظرفیت‌ها، توانمندی‌ها و بسترهای مناسبی برای انجام تحقیقات اطلاعاتی هستند که به نوعی می‌تواند راهگشای تعالی و پیشرفت هر چه بیشتر نظریه‌پردازی و پژوهش در عرصه اطلاعات باشد. این ظرفیت‌ها برای پاسخ به سوال سوم پژوهش، به شرح شکل ۳ نشان داده شده است.

شکل ۳: مهمترین ظرفیت‌های خاص سازمان‌های اطلاعاتی برای انجام تحقیقات اطلاعاتی

برای انجام تحقیق در هر حوزه علمی، علاوه بر اشرافیت دانشی، مهارتی و حرفه‌ای به آن حوزه علمی و همچنین روش‌های آکادمیک تحقیقات علمی، ضرورت دارد که پژوهشگران و علاقه‌مندان آن حوزه تحقیقاتی، تلاش نمایند با ملاحظات و فضای پژوهشی آن حوزه آشنایی لازم را داشته باشند تا ضمن اینکه با مشکلات کمتری در خلال انجام مطالعه مواجه گردند بتوانند فضایی را فراهم نمایند تا از نتایج مطالعات آنان حداکثر استفاده لازم صورت پذیرد. در این راستا این پژوهش به منظور پاسخ به سوال چهارم پژوهش، به ده ملاحظه مهم برای انجام مطالعات در حوزه اطلاعات رسیده است که عبارتند از:

۱. مقاومت دائمی سازمان‌های اطلاعاتی در برابر تحقیق و پژوهش به دلیل پنهان کاری و محرمانگی؛
۲. تقسیم مطالعات اطلاعاتی به دو بخش مطالعات پژوهشگران بیرونی (بدون دسترسی به اسناد محرمانه و معتبر) و درونی (توسط کارکنان پژوهشگر داخل اطلاعات)؛
۳. سایه و گستره همیشگی محرمانگی بر روی انتشار نتایج مطالعات اطلاعاتی به ویژه در حوزه پژوهشگران درون سازمانی؛

۴. ضرورت اشرافیت پژوهشگران اطلاعاتی به دیگر علوم نزدیک و مرتبط با حوزه اطلاعات مانند علوم سیاسی (برای تحقیق در زمینه نقش نهادهای اطلاعاتی در سیاست)، مدیریت (برای نحوه سازماندهی و ساختار نهادهای اطلاعاتی) و ...؛
 ۵. وابستگی بیش از حد مطالعات اطلاعاتی به تاریخ، علوم سیاسی، مطالعات امنیتی و روابط بین‌الملل؛
 ۶. تعصب‌گرایی یا سوگیری‌های ماهرانه در برخی از پژوهش‌های اطلاعاتی به دلایلی از جمله اغراق پژوهشگر، فریب اطلاعاتی پیرامون روش‌ها و شیوه و شگردهای سازمانی و ...؛
 ۷. چرخش ناخواسته بسیاری از پژوهشگران درونی اطلاعات از انجام تحقیقات آکادمیک به تحقیقات تاریخی و موردی بعضاً غیررئوس‌مند و غیرنظام‌مند (به دلیل سهولت در انجام پژوهش و احاطه بر دانش و مهارت اطلاعاتی موردنیاز)؛
 ۸. محدودیت در اجرای بسیاری از تحقیقات اطلاعاتی به لحاظ کمبود زمان، کنترل کم یا نبود کنترل بر روی متغیرهای آزمایشی، ناکافی بودن داده‌ها، لزوم استفاده از داده‌های با کیفیت نامعلوم در زمان‌های مختلف؛
 ۹. تاکید بسیار زیاد بخش قابل توجهی از تحقیقات اطلاعاتی بر روی پیش‌گویی‌های اطلاعاتی؛
 ۱۰. ضرورت وجود برخی ویژگی‌های پیش‌نیازگونه در پژوهشگر اطلاعاتی مانند توانایی استدلال، دقت، صداقت، تخیل، روشن‌فکری، شکاکیت، احساس استقلال، صبر و شکیبایی، پشتکار و رازداری (علاوه بر سایر ویژگی‌های پژوهشگران در تحقیقات آکادمیک)؛
- با وجود ملاحظات برشمرده شده بالا، یک ملاحظه همیشگی بین پژوهشگران درونی و بیرونی اطلاعات پیرامون ظرفیت‌های تحقیق دوطرف وجود داشته است. پژوهشگران بیرونی یا خارج از سازمان اطلاعاتی، شامل آن دسته از محققان و دانشمندان علاقه‌مند به مطالعه پیرامون حوزه اطلاعات است که عضو سازمان اطلاعاتی نبوده و دسترسی رسمی و قانونی برای پژوهش در این حوزه را ندارند. یقیناً بین تحقیقات پژوهشگران داخلی و بیرونی تفاوت‌هایی وجود دارد که جدول ۲ تلاش دارد به مهمترین آن‌ها اشاره نماید.

جدول ۲: تفاوت‌های بین مطالعات پژوهشگران داخلی و بیرونی اطلاعات

زمینه تفاوت	وضعیت پژوهشگران داخلی	وضعیت پژوهشگران بیرونی
عضویت	عضو رسمی سازمان اطلاعاتی هستند.	عضو سازمان اطلاعاتی نیستند.
دسترسی	دسترسی خوبی به داده‌ها و اطلاعات درون‌سازمانی مانند چارت سازمانی، دقیق، سلسله مراتب اداری و سازمانی، زیرمجموعه‌ها و میزان پرسنل، شناخت دقیق از فعالیت‌ها و اهمیت بخش‌های مختلف سازمان دارد.	دسترسی لازم به اطلاعات درون سازمان را ندارد؛ اما در صورت دسترسی به اطلاعات کافی امکان تهیه مثل چارت سازمان‌های اطلاعاتی را خواهند داشت.

زمینه تفاوت	وضعیت پژوهشگران داخلی	وضعیت پژوهشگران بیرونی
اعتبار و اعتماد تحقیقت	با وجود اعتماد بیشتر به یافته‌های تحقیقاتی آنان، به دلیل مسائل امنیتی، امکان مشاوره و همکاری با پژوهش‌گران بیرونی به منظور ارزیابی آثار خود را ندارند؛ لذا امکان قرار گرفتن در معرض نقد و ارزیابی محققان بیرونی را ندارند.	به دلیل عدم دسترسی رسمی (نبود دسترسی به اسناد طبقه‌بندی شده و قابل اتکاء)، نگرانی پیرامون اعتبار و ناقص بودن آثار آنان وجود دارد و نمی‌توان اعتماد لازم را به یافته‌های آنان داشت.
کانون‌های تحقیق	غالباً مختص تولید روایت‌هایی از مسائل سازمانی و عملیات‌های سازمان اطلاعاتی هستند.	معمولاً به تاریخ اطلاعات یا زندگی خصوصی افسران اطلاعاتی که بدون دسترسی به اسناد رسمی و طبقه‌بندی شده انجام می‌شود می‌پردازند.
راهنمای تحقیق	بیشتر شبیه پژوهش‌های تاریخی هستند (تاکید بیشتر بر منابع کتبی دارند).	امکان مصاحبه با برخی از شاهدان زنده موضوع مورد پژوهش را نیز دارند (تاکید بیشتر بر منابع یا تاریخ شفاهی دارند).
اشرافیت و راستی‌آزمایی	اشرافیت بیشتری به اسناد و مدارک متقن و قابل اتکاء برای پژوهش دارند.	باید صحت و دقت منابع خود را با علم به ناقص بودن آن‌ها، ارزیابی کنند و باید در ارزیابی‌های خود جانب احتیاط را رعایت نموده و تعمیم‌های خود را فقط براساس واقعیت‌های ثابت شده بیان نمایند.
میزان استناد	به دلیل انتشار بالای تحقیقات پژوهشگران بیرونی، معمولاً از تحقیقات نه چندان دقیق آن‌ها نیز در تحقیقات خود استفاده می‌نمایند که بر کیفیت این مطالعات تأثیر مستقیم می‌گذارد.	با وجود پژوهش‌های نه چندان دقیق، از حجم استناد و ارجاع بسیار بالایی در پژوهش‌های داخلی و بیرونی برخوردار هستند.
سانسور	معمولاً یافته‌های تحقیقات و مطالعات درونی توسط نهادهای نظارتی مورد بازبینی قرار می‌گیرد تا مطالب متناقض با امنیت سازمان، کشور و ... از کلیت تحقیق حذف شود.	حتی خاطرات نوشته شده توسط افسران اطلاعاتی نیز غالباً قبل از انتشار برای حذف موارد و مطالب طبقه‌بندی شده مورد بازبینی قرار می‌گیرند.
محافظه‌کاری	محافظه‌کاری پژوهشی بیشتر است.	محافظه‌کاری پژوهشی کمتر است.
نگاه منتقدانه	نگاه منتقدانه کمتری به عملکرد و تصمیمات سازمان‌های اطلاعاتی به ویژه سازمان متبوع خود دارند.	نگاه منتقدانه بیشتری به سازمان‌های اطلاعاتی به ویژه آثار عملکردی آنان در جامعه و در برخورد با مسائل و بحران‌های خاص دارند.

با توجه به بررسی‌های میدانی، مطالعاتی اطلاعاتی در ج.ا.ا. اساساً دارای پیشینه قابل دفاع حدود بیست ساله بوده که بیشتر متون اواخر دهه ۷۰ و دهه ۸۰ به ترجمه متون و سرگذشت‌های افسران اطلاعاتی سایر کشورهای به ویژه آمریکا، رژیم اشغالگر قدس، انگلیس، روسیه و تاحدودی هند و کشورهای اروپای غربی مانند آلمان و فرانسه برمی‌گردد. دهه ۹۰ دوران پرفروغ‌تری برای مطالعات اطلاعاتی در داخل کشور بوده است و با حرفه‌ای‌تر شدن مراکز نشر اطلاعاتی و محققان این حوزه، اساساً نشر متون و تحقیقاتی پیرامون مفاهیم و نظریات علمی مرتبط با اطلاعات و نهادهای اطلاعاتی در دستور کار

مراکز علمی جامعه اطلاعاتی قرار گرفته است. اما باید اذعان نمود که هم‌راستا با دغدغه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، همچنان مطالعات اطلاعاتی نیازمند نقد، نظریه‌پردازی و مطالعات علمی قوی، ریشه‌دار و عمیق بیشتری است. مرتبط با یافته‌های پژوهش، به نظر می‌رسد توصیه‌ها و پیشنهادهای زیر می‌تواند راهگشای ارتقای شناخت از ویژگی‌ها و ملاحظات مطالعات اطلاعاتی در کشور و در نهایت انجام تحقیقات کاربردی‌تر و کیفی‌تر باشد:

- با توجه به ملاحظات خاص تحقیق در اطلاعات، ملاحظات و چارچوب‌های علمی ویژه مطالعات اطلاعاتی (در کنار دروسی مانند روش تحقیق) در مقاطع تحصیلات تکمیلی مراکز آموزش اطلاعاتی و امنیتی کشور تدریس شود؛
- ویژگی‌های علمی و ملاحظات تحقیقاتی علم اطلاعات، به سرفصل‌های درسی مقطع کارشناسی دروسی مانند «مبانی اطلاعات» در مراکز آموزش اطلاعاتی مزید شده تا دانشجویان و افسران اطلاعاتی، از اساس با این مسائل برای تحقیق کیفی و کاربردی در اطلاعات آشنا باشند؛
- کارگاه‌ها و نشست‌های علمی پیرامون تشریح نظریات مختلف در حوزه اطلاعات به منظور رواج نظریه پردازی برگزار شود؛
- هماهنگی بین مراکز تحقیقاتی و انتشاراتی جامعه اطلاعاتی کشور به منظور تدوین نقشه راه مناسب برای نشر متون اطلاعاتی و ترویج ملاحظات تحقیقاتی در این خصوص، صورت پذیرد.

منابع

- بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی).
- اسکات، ال وی؛ جکسون، پیتر. (۱۳۸۸). *درک اطلاعات در قرن ۲۱*. ترجمه فرزین هدایت. تهران: مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.
- اِگِرل، ویلهم؛ تِرورتن، گِری گوری‌اف. (۱۳۹۹). *اطلاعات و علم؛ نگرشی نوین به حوزه تحلیل و سیاست*. ترجمه مهدی خرسند و همکاران. تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.
- پاتاک، جان دی سی. (۱۳۸۷). *اطلاعات راهی به سوی تأمین امنیت*. ترجمه سید مجید نوری. تهران: دانشکده امام باقر (ع).
- جلیلیان، اردشیر. (۱۳۹۰). *اهمیت و ضرورت آموزش و نقش آن در آگاه‌سازی حفاظتی و امنیتی*. فصلنامه جامعه اطلاعاتی، ۳ (۳).
- خلیلی، ابراهیم؛ فتحی‌شهری، مرتضی. (۱۳۹۹). *گونه‌شناسی عملکرد کارکنان در سازمان‌های اطلاعاتی*. پژوهش‌های حفاظتی امنیتی، ۹ (۳۴). ۷۶-۳۷.
- دلاور، علی (۱۳۹۳) «مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی»، تهران: رشد.
- رشیدزاده، فتح‌اله. (۱۳۸۳). *آموزه و آموزش سازمان‌های اطلاعاتی- امنیتی*. فصلنامه امنیت پژوهی، ۳ (۱۰).
- رضایی، نیما؛ پرتو، فتح‌اله. (۱۳۹۷). *تهدیدهای چندبعدی علیه امنیت جمهوری اسلامی*. تهران: دا.
- سعادت، غلامرضا؛ پیروز، مهدی. (۱۳۹۶). *مدیریت تحلیل در سازمان‌های اطلاعاتی*. تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.
- شاکمن، هارولد. (۱۳۸۴). *عواملی برای تغییر (سازمان‌های اطلاعاتی در قرن بیست و یکم)*. ترجمه معاونت پژوهشی دانشکده. تهران: دانشکده امام باقر (ع).
- شعبانی، احمد؛ چشمه‌سهرابی، مظفر. (۱۳۸۶). *علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی*. تهران: چاپار.
- صالحی، محمود. (۱۳۹۵). *اقدام پنهان: کارکرد چهارم اطلاعات، گزینه سوم دیپلماسی*. تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.
- علیخانی، علی. (۱۳۹۴). *آراء و نظریه‌ها در اطلاعات*. تهران: دانشکده اطلاعات.
- غنچی، ابوالفضل. (۱۳۹۲). *آموزش وابستگان نظامی ارتش ج.ا.ا و تأثیر آن بر تأمین نیازمندی‌های اطلاعاتی*. تهران: دانشکده فارابی.
- فاضل، سیدطاهر. (۱۳۹۲). *سازمان‌های اطلاعاتی و تولید علم بومی*. در کتاب «اطلاعات به مثابه علم؛ درآمدی آینده‌پژوهانه بر مطالعات اطلاعاتی» به اهتمام مهدی میرمحمدی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی.
- کمیته ولایت و اطلاعات. (۱۳۹۹). *اطلاعات و ولایت؛ توصیه‌ها و فرمان‌ها*. تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت

ملی.

- گال، مردیت و بورگ، والتر و گال، جویس (۱۳۹۳) «روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی»، ترجمه دکتر احمدرضا نصر و همکاران، تهران، نشر سمت، چاپ نهم (دو جلدی).
- لوونتال، مارک ام. (۱۳۹۴). اطلاعات از اسرار تا سیاست: کارکردها و مأموریت‌های اطلاعات. ترجمه معاونت پژوهش و تولید علم. تهران: دانشکده اطلاعات.
- معاونت پژوهش و تولید علم. (۱۳۹۴). رویکردهای نو در مطالعات اطلاعاتی. تهران: دانشکده اطلاعات.
- معاونت پژوهش و تولید علم. (۱۳۹۵). نظریه و روش در اطلاعات. تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.
- مقدم، علی. (۱۳۹۸). گزینش علمی، بستر ساز آموزش کارآمد در نیروی پلیس. دانش انتظامی. ۸ (۴). ۷۹-۹۳.
- مک‌داوئل، دان. (۱۳۹۴). اطلاعات راهبردی در مدیریت اطلاعات. ترجمه معاونت پژوهش و تولید علم. تهران: دانشکده اطلاعات.
- مهدی‌زاده، مرتضی. (۱۳۸۷). بایسته‌های آموزش اطلاعاتی. فصلنامه جامعه اطلاعاتی، ۱ (۲).
- مهدی‌زاده، مرتضی؛ جوادی، سید محمد. (۱۳۸۷). مبانی اطلاعات و ضد اطلاعات. تهران: دانشکده اطلاعات.
- میرمحمدی، مهدی. (۱۳۹۲). اطلاعات به مثابه علم؛ درآمدی آینده‌پژوهانه بر مطالعات اطلاعاتی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی.
- نادى، حمیدرضا. خلیلی، ابراهیم. (۱۳۹۵). مدیریت سازمان‌های امنیتی. تهران: دانشکده فارابی.
- نادى، حمیدرضا. شعبانپور، رضا. خلیلی، ابراهیم (۱۳۹۸). نگرشی بر ارزش‌ها و کارکردهای دانشگاه‌ها در مراکز آموزش اطلاعاتی- امنیتی. فصلنامه امنیت پژوهی. سال هجدهم. ۶۵ (۱). ۵-۳۱.
- نورمحمدی، مهدی. (۱۳۹۵). سازمان‌های اطلاعاتی و حوزه‌های تأثیر ملی. تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.
- Lung, Minh A. (2007). **Global Economic espionage: An ancient art, Now a Science**, Strategic Intelligence. Vol.2, No 1.
- Mogashoa, Tebogo (2014) **Understanding Critical Discourse Analysis in Qualitative Research**, International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE), Volume 1, Issue 7, July.
- Nasheri, Hedieh. (2005). **Economic Espionage and Industrial Spying**, New York: Cambridge University Press.